הלכה · משנה תורה · מפרשים · כסף משנה · ספר שופטים

כסף משנה על משנה תורה, הלכות ממרים

רבנו יוסף קארו [מרן הבית יוסף]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

כסף משנה על משנה תורה, הלכות ממרים

רבנו יוסף קארו [מרן הבית יוסף]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/כסף-משנה-על-משנה-תורה-הלכות-ממרים/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה 202611200317-v39 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
הלכה א 5
הלכה ד 5
הלכה ה 5
פרק ב 5
הלכה א 5
הלכה ב 6
הלכה ג 8
הלכה ד 9
הלכה ה 9
הלכה ו 9
הלכה ז 9
הלכה ח 10
הלכה ט 10
פרק ג 11
הלכה א 11
הלכה ב 11
הלכה ג 11
הלכה ד 11
הלכה ז 12
הלכה ח 14
פרק ד 15
הלכה א 15
הלכה ב 15
הלכה ג 15
פרק ה 17
הלכה א 17
הלכה ב 18
הלכה ג 18
הלכה ד 19
הלכה ה 19
הלכה ו 19
הלכה ז 19
הלכה ח 20
הלכה ט 21
הלכה י 21
הלכה יא 21
הלכה יב 21
הלכה יד 22
הלכה טו 22
פרק ו 22
הלכה א 22
הלכה ב 23
הלכה ג 23
הלכה ד 24
הלכה ה 25
הלכה ו 25
הלכה ז 25
הלכה ח 26
הלכה ט 26
הלכה י 26
הלכה יא 26
הלכה יב 27
הלכה יג 27
הלכה יד 28
הלכה טו 28
פרק ז 28
הלכה א 28
הלכה ב 29
הלכה ג 30
הלכה ד 30
הלכה ה 30

הלכה ו 30
הלכה ז 31
הלכה ח 31
הלכה ט 32
הלכה י 32
הלכה יא 32
הלכה יב 32
הלכה יג 32
הלכה יד 32

פרק א

הלכה א

בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה וכו':

הלכה ד

כשהיה ב"ד הגדול קיים וכו' עד זה אוסר וזה מתיר. ברייתא בסנהדרין פרק הנחנקין (סנהדרין דף פ"ח:) תניא אמר ר' יוסי מתחלה לא היו מרבים מחלוקות בישראל וכו' עד ונעשית תורה כשתי תורות. ומה שלא כתב רבינו שבאים לב"ד שסמוך לעירו כמו שכתוב בברייתא הנזכרת לפי שכיון שאנו מחזרים לאי זה בית דין שיודיעם האמת ממילא משמע שילכו לב"ד שסמוך לעירו קודם שיעלו לירושלים או שלא היה בגירסתו של רבינו וזה נראה יותר:

הלכה ה

שני חכמים וכו'. בפ"ק דע"ז (דף ז') תניא היו שנים אחד מטמא ואחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר אם היה אחד מהם גדול בחכמה ובמנין הלך אחריו ואם לאו הלך אחר המחמיר ר' יהושע בן קרחה אומר בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל אמר רב יוסף הלכה כר' יהושע בן קרחה ומדת"ק מפליג בין גדול בחכמה ובמנין לאינו גדול משמע דריב"ק אפילו אחד גדול מחבירו בחכמה ובמנין בשל תורה הלך אחר המחמיר וכו' ולכך סתם רבינו ולא חילק.

ומ"ש רבינו שלא בזמן הסנהדרין כלומר דאילו בזמן הסנהדרין לא היינו צריכים לכך שעכ"פ היה מתברר הדין כמ"ש לעיל בסמוך:

פרק ב

הלכה א

בית דין הגדול שדרשו וכו'. למד כן רבינו ממאי דאשכחן תנאי בתראי דפליגי אקמאי וכן אמוראי בתראי פליגי אקמאי והא דתנן בפ"ק דעדיות (משנה ה') שאם יראה ב"ד את דברי היחיד ויסמוך עליו שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמנין מוקי לה רבינו בשאותו יחיד ואותם רבים נחלקו בגזירה או תקנה כלומר שאם ב"ד פסק כדעת היחיד אין ב"ד אחר יכול לחלוק ולפסוק כדעת הרבים אלא אם היה גדול וכו' וכמו שיתבאר בסמוך אבל אם נחלקו בשזה דורש באחת מן המדות וזה באחרת אה"נ שיכול לבטל דבריו אפילו שאינו גדול כמוהו בחכמה ובמנין. ואם תאמר אם כן אמאי לא פליגי אמוראי אתנאי דהא בכל דוכתא מקשינן לאמורא ממתניתין או

מברייתא וצ"ל אנא דאמרי כי האי תנא ואם לא יאמר כן קשיא ליה וכפי דברי רבינו הרשות נתונה להם לחלוק על דברי התנאים. ואפשר לומר שמיום חתימת המשנה קיימו וקבלו שדורות האחרונים לא יחלקו על הראשונים וכן עשו גם בחתימת הגמ' שמיום שנחתמה לא ניתן רשות לשום אדם לחלוק עליה:

שנאמר אל השופט אשר יהיה בימים ההם וכו'. בר"ה סוף פרק שני (דף כ"ה:) אמרו שיפתח בדורו כשמואל בדורו ומייתי התם קרא דובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו הא אין לך לילך אלא אצל שופט שיהיה בימיך:

הלכה ב

ב"ד שגזרו גזירה או תקנו וכו'. נראה שרבינו מפרש הא דתנן פ"ק דעדיות שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמנין היינו כשנחלקו בגזירה או תקנה וב"ד של ראשונים ראו לגזור או לתקן כך וב"ד שאחריהם ראו לתקן בענין אחר אינם יכולים לבטל דברי הראשונים עד שיהיו גדולים מהם בחכמה ובמנין אבל דברים שראו ב"ד לגזור ולאסור לעשות סייג אם פשט איסורן בכל ישראל אין ב"ד הגדול אחר יכול לעקרן אפילו היה גדול מהראשונים. וא"ת הא אמרינן בגיטין פרק השולח (גיטין דף ל"ו:) גבי התקין הלל פרוזבול אמר שמואל אי איישר חילי יותר מהלל אבטליניה ואמרינן נמי התם דאי לדרי עלמא תקין הלל פרוזבול אין בידינו כח לבטל דאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו וכו' משמע הא גדול בחכמה ובמנין יכול לבטלן. י"ל דפרוזבול לאו גדר הוא פן יפרצו על דברי תורה דאדרבה דין תורה הוא שישמט והלל הפקיע הממון ותיקן דלא לישמיט ואע"ג דאמרינן התם שהתקין פרוזבול לפי שראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברים על מה שכתוב בתורה השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאו איסורא לגמרי הוו עבדי כשנמנעין מלהלוות דהא שב ואל תעשה הוא ודרך כלל עיקר תקנת הפרוזבול לא היה סייג לתורה אלא מפני תקנת העניים שלא תנעול דלת בפניהם ומפני תקנת העשירים שלא יפסידו וכן פירש"י שם על הא דבעי מאי פרוזבול אמר רב חסדא פרוס בולי ובוטי כלומר עשירים ועניים ובהא ניחא לי למה פירש בו רב חסדא שהוא פרוז בוטי דאנן פרוזבול קרינן דהיינו תקנת העשירים שלא יעברו על ד"ת ומנ"ל לפרושי דהוא נמי תקנת העניים אלא משום דמשמע דלאו סייג לתורה עבד אלא תיקון לעשירים שלא יפסידו ותיקון לעניים שלא תנעול דלת בפניהם וכמו שכתבתי ובריש מגילה נמי דאמרינן ואי ס"ד אנשי כנסת הגדולה י"ד וט"ו הוא דתקון אתו רבנן ועקרו תקנתא דתקינו אנשי כנסת הגדולה הא אין ב"ד יכול לבטל דברי

חבירו אא"כ היה גדול וכו' התם ודאי לאו סייג לתורה הוא ומש"ה אי איכא גדולים מהם בחכמה ובמנין יכולין לעקור תקנתם. אך קשה מדפריך בע"ז פרק אין מעמידין (עבודה זרה דף ל"ז) אהא דאמרינן דר' יהודה נשיאה התיר את השמן של עכו"ם דהיכי מצי למישבק תקנתא דהלל ושמאי והתנן אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו וכו' והא ודאי גזרת שמן משום סייג הוא כדאמרינן פ"ק דשבת (דף י"ז:) גזרו על שמנן משום יינן וא"כ היכי פריך מדתנן אין ב"ד יכול לבטל אא"כ היה גדול וכו' דמשמע הא אם היה גדול יכול לבטל והרי רבינו כתב בסמוך דבדבר שהוא סייג אפי' גדול אין יכול לבטל. לכך י"ל דהכי פריך היאך ביטל תקנת הראשונים הא אפילו היתה מאותם שיכול ב"ד אחר לבטלם כגון שלא היתה לסייג ולגדר לא היה יכול לבטלה דהא אין ב"ד יכול וכו' ומ"ש הראב"ד ולא אפילו אליהו וב"ד וכו' יתבאר בסמוך:

היה גדול בחכמה וכו' עד לבטל דבריו. ג"ז שם באותה משנה. וכתב הראב"ד עיטור שוקי ירושלים בפירות קשיא עליה וכו' מפני שנתבטל הטעם של ראשונים ולא היה גדול כראשונים עכ"ל. פירוש דבריו דאמרינן בפ"ק דביצה (דף ה') שתיקנו חכמים שמהלך יום אחד לכל צד לא יפדו פירות נטע רבעי אלא יעלו ויאכלום בירושלים ומפרש התם טעמא כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות ואמרינן נמי התם דר' יוחנן בן זכאי נמנה עליהם והתיר שלא יעלו הפירות לירושלים אלא יפדו ויאכלום במקומם משום דבתר חרבן מה לנו לעטר את שוקי ירושלים לצורך העכו"ם ומ"מ קושית הראב"ד איני מכיר דמי אמר לו שריב"ז לא היה גדול כראשונים וא"ת מדאמרינן בפרק יש נוחלין (בבא בתרא דף קל"ד) וכן בסוכה (דף כ"ח) פ' תלמידים היו לו להלל גדול שבכלן יונתן בן עוזיאל קטן שבכלן ריב"ז דילמא קטן שבכלם לא בחכמת התורה קאמר אלא בשאר חכמות הוא שהיו גדולים ממנו תדע דהא קאמר התם שלא הניח ממשלות כובסים משלות שועלים שיחת שדים ושיחת מלאכי השרת ומעשה מרכבה ובאותן חכמות אפשר שהיו גדולים ממנו אבל לא בחכמת התורה וראיה לדבר שנתמנה נשיא וראש ישיבה במקום הלל ואם היה קטן שבתלמידים היאך היו ממנים אותו ולא היו ממנים לאחד מהגדולים אלא ודאי בחכמת התורה גדול כמותם ואפשר גדול מהם היה ועוד דאפילו נימא שגם בחכמת התורה היה קטן מכולם כבר אפשר שהיה גדול ממתקני התקנה ההיא ואל יקשה בעיניך היאך אחרונים גדולים מהראשונים דהא אשכחן רבה דהוה גדול מרב יהודה כדאמרינן (תענית כ"ד וע"ע ברכות כ') רב יהודה כי הוה מטי להאשה שהיא כובשת ירק הוה אמר הוייות דרב ושמואל חזינא הכא ואילו אנן מתנינן תליסר מתיבתא ומאי דאמרינן בפ"ק דביצה (דף ד':) והשתא דידעינן בקביעא דירחא מאי טעמא עבדינן תרי

יומי משום דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם שבידכם זמנין דגזרי המלכות גזירה ואתי לאיקלקולי משמע דאי לא משום חששא דגזירה לא עבדינן תרי יומי והא ודאי אין ב"ד שבימי האמוראים גדול כשל המתקנים שני ימים אלמא שאע"פ שאינו גדול ממנו כיון דאיבטיל טעמא יכול לבטלו יש לומר דהתם ה"ק כיון דבקיאינן בקיבועא דירחא מאי טעמא עבדינן תרי יומי היה להם לחכמים שבאותו זמן שהיו מהקובעים שני ימים לתקן דלא נעביד תרי יומי אי נמי דהוה קים להו שהמתקנים אמרו בפירוש אם יבא זמן שיעמדו על החשבון ולא על פי הראיה לא נעביד תרי יומי ולדעת הראב"ד ה"ל לגמ' לאקשויי עליה מדתנן אין ב"ד יכול לבטל דברי בית דין חבירו וכו' ולתרוצי דהיינו במידי דלא נתבטל הטעם אבל היכא שנתבטל הטעם יכול לבטל אפילו אינו גדול כמוהו:

אפילו בטל הטעם וכו'. בפרק קמא דביצה (דף ה') אמרינן דדבר שנאסר במנין אע"פ שנתבטל הטעם צריך מנין אחר להתירו ומשמע לרבינו דהיינו מנין גדול ממנו וה"ה דבעינן שיהיה חכם ממנו וחדא מינייהו נקט:

הלכה ג

במה דברים אמורים בדברים שלא אסרה אותם וכו'. נ"ל שלמד כן רבינו מדאמרינן בע"ז פרק אין מעמידין (עבודה זרה דף ל"ו) בכל בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו חוץ מי"ח דבר שאפילו יבא אליהו ובית דינו אין שומעין לו ומשמע לרבינו דה"פ בכל תקנות בית דין יכול בית דין אחר לבטל דבריו חוץ מי"ח דבר וכיוצא בהם שהם דברים שנעשו סייג לתורה דמאי רבותא די"ח דבר משאר תקנות דהנהו דפרק קמא דביצה דביצה שנולדה ביום ראש השנה אסורה ביום שני אין שם סייג לאסור ביום שני של ראש השנה יותר משני ימים של שאר ימים טובים וההיא דעיטור שוקי ירושלים בפירות ודאי דאין שם משום סייג וכן בההיא דפרוזבול דאמר שמואל אי איישר חילי (מהלל) אבטליניה אין בו סייג לתורה כמו שהוכחתי למעלה.

ומה שכתב רבינו אם פשט איסורן בכל ישראל. כך אמרו שם בפרק אין מעמידין אהא דבכל בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו חוץ מי"ח דבר אמר רב משרשיא מה טעם הואיל ופשט איסורו ברוב ישראל וכתב רבינו בכל ישראל על סמך מאי דקי"ל רובו ככולו וכיון ששיטה זו אפשרית אין כח ביד הראב"ד לדחותה מפני שיטתו דלא שני ליה בין תקנות שהם לסייג לתקנות שאינם לסייג וכולי טעמא תלי בפשט איסורן או לא פשט ולפיכך כתב למעלה א"א לא אפילו אליהו ובית דינו הואיל ופשט איסורן בכל ישראל כדאיתא בע"ז עכ"ל. וכבר יישבתי ההיא דע"ז לדעת רבינו:

הלכה ד

ויש לבית דין לעקור וכו'. זה פשוט בעצמו ולא הוצרך לכתבו אלא דלא נימא חכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה אפילו בכי הא קמ"ל דלא.

ומ"ש דאפילו דברי תורה יש לכל בית דין לעקרו. הכי תניא בסנהדרין פרק נגמר הדין (סנהדרין דף מ"ו) אראב"י שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין ולא לעבור על ד"ת כלומר לקבוע הלכה כן אלא לעשות סייג לתורה כלומר לפי שעה וכבר נתבאר זה בדברי רבינו פ' (ארבעה ועשרים) מהלכות סנהדרין:

הלכה ה

בית דין שנראה להם לגזור וכו'. פרק אין מעמידין (עבודה זרה דף ל"ז) וסמכו רבותינו על דברי רשב"ג ורבי אליעזר ברבי צדוק שהיו אומרין אין אנו גוזרין גזירה על הצבור אלא א"כ רוב הצבור יכולים לעמוד בה:

הלכה ו

הרי שגזרו בית דין גזירה ודימו וכו'. נ"ל שלמדה מדאמרינן באין מעמידין (דף ל"ה) אהא דשאל ר' ישמעאל את ר' יהושע מפני מה אסרו גבינת העכו"ם אמר עולא כי גזרי גזירה במערבא לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא דילמא איכא איניש דלא ס"ל ואתו לזלזולי בה ואם איתא שבית דין יכולים לכוף שתתפשט מאי איכפת לן דמאן דמזלזל בה יכפוהו בית דין אלא משמע שאם יפקפקו בה ולא פשטה אינן רשאין לכוף את העם ללכת בה ועוד דקל וחומר הוא מהדין שכתב רבינו בסמוך גזרו ודימו שפשטה וכו' שאם אפילו אחר כמה שנים בית דין קטן מהם יכול לבטלה כל שכן שהן עצמם אינם יכולים לכוף את העם ללכת בה:

הלכה ז

גזרו ודימו שפשטה וכו'. בפרק אין מעמידין (עבודה זרה דף ל"ז) כי פרכינן רבי יהודה נשיאה היכי שרי מישחא דהא לא היה גדול כתלמידי שמאי והלל שאסרוהו ועוד שהוא מי"ח דבר ואפילו אליהו ובית דינו אינו יכול לבטלן מהדרינן דשמן לא פשט איסורו ברוב ישראל דאמר רבי שמואל בר אבא אמר רבי יוחנן ישבו רבותינו ובדקו על שמן שלא פשט איסורו ברוב ישראל וסמכו רבותינו על דברי רשב"ג ורבי אלעזר ברבי צדוק שהיו אומרים אין גוזרים גזירה על הצבור אלא א"כ רוב הצבור יכולים לעמוד בה וה"פ לדעת רבינו כיון שמצאו שלא פשט איסורו אמרו להתירו שהרי מצינו שאין גוזרים גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולין לעמוד בה וכיון דכן אפילו גזרו לא הויא גזירה הרי כאן מפורש דרבי יהודה נשיאה לא היה גדול כראשונים וגם היה דבר שהוא

סייג לתורה כדאמרינן בפ"ק דשבת גזרו על שמנן משום יינן ואפ"ה התירו לפי שלא פשט איסורו בכל ישראל. וא"ת והיכי סמך רבי יהודה נשיאה על מה שבדק דילמא בימי הראשונים נתפשט ואח"כ פקפקו בה ומתוך כך היה נ"ל לומר שאפילו נתפשטה בתחלה כיון שעכשיו אין רוב ישראל נוהגין בה מתירין אותה אלא שראיתי שכתב רש"י לא פשט עדיין לא החזיקו רובן באותה גזירה לנהוג בה איסור משמע מלשונו שבדק רבי יהודה נשיאה אם מיום שנגזרה גזירה עד היום פשט איסורו באיזה זמן ומצא שבשום זמן לא פשט איסורו בכל ישראל:

הלכה ח

וכל בית דין שהתיר וכו'. שם (דף ל"ז) אמרו דר' יהודה נשיאה התיר שני דברים ואמרו לו שיתיר גם את הפת ולא רצה דאם כן קרו לן בי דינא שריא דתנן בסוף עדיות (פ"ח מ"ד) שהעיד יוסי בן יועזר על שלשה דברים להתיר וקרו ליה יוסי שריא:

הלכה ט

הואיל ויש רשות לגזור וכו'. כתב הראב"ד א"א את כל אלה ישא רוח וכו'. ואני אומר שמ"ש הראב"ד שכל דבר שגזרו עליו ואסרוהו וכו' וכי רבינו אינו אומר כן שהוא משיג עליו שהרי בשר עוף בחלב שהביא רבינו לדמיון ודאי שלעולם אסור וגם בתחלת דבריו כתב כן בפירוש הואיל ויש רשות לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות ואם סמך השגתו במה שאמר וסמכוהו למקרא וכו' והלא רבינו אינו אומר שאסור אלא כשאומרים שהוא של תורה ממש אבל כשאומרים קרא אסמכתא בעלמא הרי הם אומרים שאינו של תורה ושאין הפסוק ההוא מורה עליו אלא שהוא אסמכתא בעלמא. ומ"ש ואם גרע לפי צורך שעה וכו' כבר כתב רבינו בפרק זה וכן אם ראו לבטל מצות עשה או לעבור על מל"ת כדי להחזיר רבים לדת וכו' עושין לפי מה שצריכה השעה. ומ"ש ולא תמצא איסור מוסיף וכו' נראה שזה עיקר השגתו ולא ידעתי טעם לסברתו וכי האומר שבשר עוף בחלב אסור מן התורה שהתורה אסרה מין אחד של בשר וה"ה לכל מידי דמיקרי בשר לא יקרא מוסיף הא ודאי מוסיף נקרא:

על מ"ש רבינו

פה מפי השמועה למדו שזה שאסר הכתוב וכו' בין בשר בהמה בין בשר חיה. קשה ממ"ש בפרק תשיעי מהלכות מאכלות אסורות דבשר חיה אינה אלא מד"ס וי"ל דהתם קושטא דמילתא קאמר שפסק כר"ע אבל מ"מ כיון דחזינן בגמרא (חולין קט"ז) דלוי איקלע לבי (יוסף רישבא) ואמר אתריה דר"י בן בתירא הוה ואמינא דילמא דרש להו כר"י הגלילי מעתה כשיעמוד ב"ד ויאמר בשר חיה מותר מן התורה אלא שאנו נאסור

אותו מפני סייג כבר אפשר שיהיה גורע אם יהיה במקום שנוהגין כרבי יוסי הגלילי וכדי ליקח משל בדבר דשייך ביה גורע ושייך ביה מוסיף נקטה בענין זה ולא חשש שנבוא לטעות מכאן לענין הדין מאחר שבמקומו (פסק) כר' עקיבא דחיה אינה מן התורה:

פרק ג

הלכה א

מי שאינו מודה בתורה שבעל פה וכו'. זה דעת רבינו וכ"כ בפירוש המשנה בסנהדרין פרק הנחנקין:

הלכה ב

ולא מעלין אותו והרי הוא כשאר וכו'. ברייתא בפרק אין מעמידין (עבודה זרה דף כ"ו) האפיקורסים והמסורות והנהפכים לע"ז מורידין ולא מעלין אותן כלומר מן הבור מסורות המוסרים ממון חבריהם לאנס ומשמע בגמרא דהיינו להכעיס דשביק היתרא ואכיל איסורא אבל לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו וכ"כ רבינו פרק רביעי מהלכות רוצח ושמירת נפש. ועל מ"ש ולא מעלין הקשו בגמרא השתא (אחותי אחתינן) אסוקי מבעיא ותירצו שאם היה סולם בבור מסלקו ואמר בעינא לאחותי ברי מאיגרא ועוד תירצו תירוצים בתחבולות כיוצא בזו נאמרו שם:

הלכה ג

במה דברים אמורים באיש שכפר בתורה שבעל פה וכו'. זה דעת רבינו וכ"כ בפירוש המשנה בפ"ק דחולין:

הלכה ד

אבל זקן ממרא האמור בתורה הוא חכם אחד מחכמי וכו'. מפורש בסנהדרין פרק הנחנקין (סנהדרין דף פ"ז) כמו שיתבאר בסמוך.

ומ"ש שיש בידו קבלה ודן פירוש שיש בידו קבלה ואומר כך קבלתי או שהוא דן באחת מהמדות שהתורה נדרשת בהן:

ומ"ש מתודה ויש לו חלק לעוה"ב. בפרק נגמר הדין (סנהדרין דף מ"ג) שנינו שכל מי שיוצא ליהרג אומרין לו התודה לפי שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב וכתב רבינו בזקן ממרא שמתודה ויש לו חלק לעוה"ב לאפוקי ממי שאינו מודה בתורה שבע"פ שאותו אין לו חלק לעוה"ב:

אף על פי שהוא דן והם דנין הוא קבל והם קבלו הרי וכו'. שם (דף פ"ח) אמר רב כהנא וכו' אינו נהרג עד שיאמר כך הוא בעיני והן אומרים מפי השמועה וכו' ור' אלעזר

אמר אפילו הוא אומר מפי השמועה והם אומרים כך הוא בעינינו נהרג כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל ואסיקנא לדרב כהנא בתיובתא וקם ליה הלכה כרבי אלעזר וזהו שכתב רבינו אע"פ שהוא דן והן דנים דהיינו הוא אומר כך נראה בעיני והם אומרים כך נראה בעינינו הוא קבל והם קבלו ר"ל דהיינו הוא אומר מפי השמועה והם אומרין מפי השמועה והיינו דלא כרב כהנא וממילא משמע דה"ה לאם הוא קבל והם דנין שנידון בזקן ממרא ובפ' ד' כתב רבינו כן בפירוש וכאן כתב כללי הדין ולא חשש לפרטיו:

ואם רצו ב"ד למחול על כבודן וכו'. שם אמר ר' יאשיה שלשה דברים סח לי זעירא מאנשי ירושלים בעל שמחל על קנויו קנויו מחול בן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו זקן ממרא שרצו בית דין למחול לו מוחלין לו וכשבאתי אצל חברי שבדרום על שנים הודו לי על זקן ממרא לא הודו לי כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל:

הלכה ז

(ה-ז) **אין זקן ממרא חייב מיתה עד שיהא וכו'**. ברייתא שם (דף פ"ו:) כי יפלא במופלא שבבית דין הכתוב מדבר וכתב רבינו בפירוש המשנה דה"פ מי שלא יפלא ממנו אלא הדבר הנפלא הקשה אבל תלמיד שלא הגיע להוראה הכל אצלו פלא:

ויחלוק על ב"ד בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת או בתפילין. שם (דף פ"ז) תנו רבנן זקן ממרא אינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת דברי ר"מ רבי יהודה אומר על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ר' שמעון אומר אפילו דקדוק אחד מדקדוקי סופרים ופסק רבינו כר"מ משום דאיתא התם ברייתא ז"ל כי יפלא במופלא שבב"ד הכתוב מדבר ממך זה יועץ כלומר שנחלק בעיבור השנה הקרוי סוד ועצה וכן הוא אומר ממך יצא חושב על ה' רעה יועץ בליעל דבר זו הלכה כלומר הל"מ וכו' בין דם לדם בין דם נדה או דם לידה או דם זיבה בין דין לדין בין דיני נפשות או דיני ממונות או דיני מכות בין נגע לנגע בין נגעי אדם או נגעי בתים או נגעי בגדים דברי אלו הערכין וההחרמים וההקדשות ריבות זו השקאת סוטה ועריפת העגלה וטהרת המצורע בשעריך זו לקט שכחה ופאה ואמרינן התם אמר ליה רב הונא בר חיננא לרבא תרגמה לי להא מתניתא אליבא דר"מ אמר ליה רבא לרב פפא פוק תרגימה ליה ותרגמה לו דמכל הני שהוזכרו בברייתא נפיק מינייהו דבר שחייבין על זדונו כרת ושגגתו חטאת וכמו שנתבאר בדברי רבינו בפרק שאחר זה הברייתא ותרגומה וכיון דחזינן הני אמוראי בתראי דמהדרי לאוקומי ברייתא אליבא דר"מ אלמא כוותיה קי"ל דאינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת ולקמן בגמ' (דף פ"ח:) אמרינן אמר ר' אלעזר אמר ר' אושעיא אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ויש

בו להוסיף ואם הוסיף גורע ואין לנו אלא תפילין אליבא דרבי יהודה ופירש"י ויש בו להוסיף על מה שפירשו חכמים ואם הוסיף גורע ופוסל הראשון בתוספתו ואין לנו אלא תפילין שעיקרן בתורה ופירושן מדברי סופרים שהם ארבעה בתים ויש להוסיף חמשה או יותר ואם הוסיף גורע דקא עבר בבל תוסיף ולא עבד מצוה עכ"ל. ומעתה כיון שרבינו פוסק כר"מ דאינו חייב אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת לא היה לו לכתוב או בתפילין דכיון דתפילין לא נפיק מינייהו דבר שחייבין על זדונו כרת ושגגתו חטאת אינו נעשה זקן ממרא כשנחלק בהם וכבר השיגו הראב"ד ז"ל בפרק שאחר זה שכתב חוץ ממצות תפילין בלבד וכו' א"א זה שבוש דלדעת ר"מ הוא דבעינן דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת ובתפילין פטור ולדעת ר' יהודה הוא שחייב בתפילין עכ"ל. ונראה לי דסבירא ליה לרבינו דר' אלעזר א"ר אושעיא לפרושי מילתיה דר' יהודה אתא והכי קאמר אע"פ שר' יהודה לא הזכיר אלא דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים עוד צריך לדעתו תנאי אחר שיש בו כדי להוסיף ואם הוסיף גורע וכפי התנאים האלו נמצא שאין שם דבר שיתחייב עליו זקן ממרא אלא על תפילין לפי שאין דבר שיתקבצו בו התנאים האלה אלא תפילין אליבא דר' יהודה כלומר האי מימרא דר' אושעיא פירוש מילתא דר' יהודה היא וכיון שבא לפרש דברי ר' יהודה אלמא כוותיה קיימא לן ועוד דהא כלל בידינו ר"מ ור"י הלכה כר' יהודה ולדחוייה לדר"מ א"א דהא אמוראי בתראי מהדרי לאוקומי ברייתא אליביה כמו שכתבתי הילכך כתרוייהו קי"ל דבדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת או בתפילין הוא נעשה זקן ממרא ושאר דברי הראב"ד באותה השגה אפרשם ואיישבם בפרק הבא בסייעתא דשמיא. והרמ"ה הקשה על דברי רבינו מאי קסבר אי סבר כר"מ אתפילין נמי לא לחייב ואי סבר כסתם משנה דמחייבא אתפילין ההיא ודאי דלא כר"מ ותירצו לו דר"י מוסיף הוא על דברי ר"מ לחייב אפילו על דבר שאין זדונו כרת ושגגתו חטאת אי איכא תורה ויורוך:

ויורה לעשות כהוראתו. משנה שם (דף פ"ו:) אינו חייב עד שיורה לעשות שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון.

ומה שכתב או יעשה הוא על פי הוראתו. ברייתא שם ואפרשנה בסוף פרק זה בעזרת שדי:

ויחלוק עליהן והן יושבים בלשכת הגזית. ברייתא שם (דף פ"ז) ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם והיינו לאפוקי אם מצאם חוץ למקומם והמרה עליהם ובהדיא תניא בפ"ק (דף י"ד:) מצאן זקן ממרא לב"ד אבית פאגי והוא מקום לפנים מחומת ירושלים והמרה

עליהם יכול תהא המראתו המראה ת"ל וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם ופירש"י והתוספות דבית פאגי לאו דוקא אלא כ"מ חוץ ללשכת הגזית אינו מקומן:
אבל אם היה תלמיד וכו'. משנה בפרק הנחנקין (סנהדרין דף פ"ו:).
ומ"ש שנאמר כי יפלא וכו' עד מלמד שהמקום גורם לו מיתה. כבר נתבאר מתוך מה שכתבתי בסמוך:
וכל אלו וכיוצא בהן שהן וכו':

הלכה ח

וכיצד דנין זקן ממרא וכו' עד ה"ז פטור. משנה בהנחנקין שם. אך **במ"ש אם שמע וקבל מהן מוטב**. כתוב במשנה אם שמעו אמרו להם ומפשט הדברים נראה דה"ק אם אותו ב"ד ששמעו אותו דין אמרו להם הדין ומדברי רבינו נראה שהוא מפרשה כך אם שמעו זקן ממרא וקבלו לעשות כדברי אותו ב"ד אמרו להם סברתם:
הורה לעשות או שעשה וכו'. משנה שם כתבתיה למעלה אינו חייב עד שיורה לעשות ובברייתא (דף פ"ח:) ת"ר אינו חייב עד שיעשה כהוראתו או שיורה לאחרים ויעשו כהוראתו ופריך בגמ' בשלמא יורה לאחרים ויעשו כהוראתו מעיקרא כלומר קודם שיבא לבית דין שבלשכת הגזית לישאל לאו בר קטלא הוא והשתא בר קטלא אלא שיעשה כהוראתו מעיקרא נמי בר קטלא הוה התינח היכא דאורי בחלב ודם דמעיקרא לאו בר קטלא והשתא בר קטלא אלא היכא דאורי בחייבי מיתת ב"ד מעיקרא נמי בר קטלא הוא מעיקרא בעי התראה השתא לא בעי התראה מסית דלא בעי התראה כלומר אם היה מסית ומורה טעם היתר לומר אין בלשון זה הסתה מאי איכא למימר הא מעיקרא נמי מיקטיל בלא התראה מעיקרא אי אמר טעמא לזכותא לאצוליה מקבלינן מיניה השתא אי אמר טעמא לא מקבלינן מיניה שהרי שמע מפי ב"ד שלא לעשות והמרה:
גומרין דינו למיתה בב"ד שבעירו. בפ"ק דסנהדרין (דף ט"ז) תנן דאין דנין נביא שקר אלא בב"ד של ע"א ואמרינן בגמ' מה"מ אר"י בר חנינא אתיא הזדה הזדה מזקן ממרא מה להלן בשבעים ואחד אף כאן בע"א והא הזדה כי כתיבא בקטלא הוא דכתיב וקטלא בכ"ג הוא הרי מפורש דקטלא דזקן ממרא הוי בכ"ג וא"א דאקטלא ממש דהא בהדיא תנן דאינו אלא בב"ד הגדול כמו שאכתוב בסמוך אלא על גמר דינו קאמר שהוא בכ"ג וכן משמע מתוך פירש"י וזהו שכתב רבינו גומרין דינו למיתה בב"ד שבעירו:
ואין ממיתין אותו בב"ד שבעירו וכו'. משנה בפרק הנחנקין (סנהדרין דף פ"ט) אין ממיתין אותו לא בב"ד שבעירו ולא בב"ד שביבנה אלא מעלין אותו לב"ד הגדול שבירושלים ומשמרין אותו עד הרגל וממיתין אותו ברגל שנאמר וכל העם ישמעו ויראו

דברי ר"ע רבי יהודה אומר אין מענין דינו של זה אלא ממיתין אותו מיד וכותבין ושולחים בכל המקומות איש פלוני נתחייב מיתה בב"ד ומפרש רבינו דולא בבית דין שביבנה היינו אם ב"ד הגדול יצא חוץ לירושלים.

ומ"ש ועד הרגל משמרין אותו. פסק כר"ע לגבי רבי יהודה דהלכה כר"ע מחבירו: **וארבעה צריכין הכרזה זקן ממרא ועדים וכו'**. ברייתא שם. והוי יודע שאין הכרזת אלו הארבעה שוה שזקן ממרא משמרין אותו עד הרגל כמ"ש רבינו בסמוך והשלשה האחרים ממיתין אותם מיד והכרזתם היא ששולחים בכל המקומות איש פלוני נתחייב מיתה בב"ד וכן כתב רבינו בסוף הלכות אלו על בן סורר ומורה ובפרק י"ח מהל' עדות גבי עדים זוממים והיינו טעמא דכיון דלא אשכחן לר"ע דפליג אלא בזקן ממרא אלמא באינך כרבי יהודה סבירא ליה וכבר כתבתי זה שם:

פרק ד

הלכה א

זה שחלק על בית דין הגדול בדבר וכו' אפילו היה הוא מפי הקבלה וכו'. כבר כתבתי פרק שלפני זה דפלוגתא דרב כהנא ור"א היא בפרק הנחנקין ואיתותב רב כהנא וקיימא לן כר"א דאמר אפילו הוא אומר מפי השמועה והם אומרים כך הוא בעינינו נהרג:

וכן אם חלק עליהם בגזרה מן הגזירות וכו'. דבר זה פשוט בעצמו שכיון שהמקדש בחמץ משש שעות ולמעלה אין חוששין לקידושיו כדאיתא בפירקא קמא דפסחים ונתבאר בדברי רבינו בהלכות אישות הרי מחלוקת זה בדבר שחייבים על זדונו כרת ושגגתו חטאת:

הלכה ב

אחד דבר שחייבין על זדונו כרת וכו' עד בין הוא מחמיר והם מקילין חייב ואם לא תבא המחלוקת לידי כך פטור. הכל ברייתא בהנחנקין כתבתיה בפרק שלפני זה וגם שם כתבתי שתרגמוה אליבא דרבי מאיר וכמ"ש רבינו. אך קשה

במ"ש וכן אם נחלקו בהשקאת סוטה וכו' הרי זו אסורה ליבמה וכו' שאין איסור הסוטה על יבמה להתחייב עליה כרת וצ"ע מנ"ל הא ורש"י פירש בע"א דוק ותשכח:

הלכה ג

חוץ ממצות תפילין בלבד וכו': **כתב** הראב"ד זה שבוש דלדעת ר"מ הוא דבעינן דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת וכו'. וכבר השבתי לתחלת דבריו בפרק שקודם זה ולהשיב ליתר דבריו אכתוב לשון הגמרא ואוכיח דעת רבינו. בסנהדרין (דף פ"ח:) גרסינן אמר

ר"א א"ר הושעיא אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מד"ס ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע ואין לנו אלא תפילין אליבא דרבי יהודה והא איכא לולב דעיקרו מדברי תורה ופירושו מד"ס ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע בלולב מאי סבירא לן אי ס"ל דלולב אין צריך אגד האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי כלומר ואין זה גורע ואי סבירא לן דצריך אגד (מעיקרא) גרוע ועומד הוא כלומר דמתחלתו לא עשה כהוגן שאגד שם תוספת מצוה ואנן בעינן גורע דהשתא שהיה כשר מתחלתו ופוסלו בתוספתו והאיכא ציצית דעיקרו מדברי תורה ופירושו מד"ס ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע בציצית מאי סבירא לן אי ס"ל דקשר העליון לאו דאורייתא האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי כלומר דכיון דלא נקשר אינו חיבור עם השאר והראוי למצוה היא המצוה והעודף כמי שאינו ואי סבירא לן דקשר העליון דאורייתא גרוע ועומד הוא אי הכי תפילין נמי אי עביד ד' בתי ואייתי אחרינא ואנח גבייהו האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי ואי עביד ה' בתי גרוע ועומד הוא הא אמר רבי זירא בית חיצון שאינו רואה את האויר פסול. והראב"ד ז"ל הוקשה לו שאם הדברים כפשוטן דלא מחייב רבי יהודה אלא בתפילין לבד כשהזכירו בברייתא שכתבתי בפרק שקודם זה מחלוקת ר"מ ורבי יהודה ור"ש הו"ל להזכיר דברי רבי יהודה ברישא דכל תנא בתרא לטפויי אתא ורבי יהודה אינו מחייב אלא בתפילין לבד ור"מ מחייב בכל דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ור"ש מחייב על כל הדברים אף על דקדוק אחד מדקדוקי סופרים ומכח קושיא זו רוצה לפרש דר' יהודה לאו אתפילין בלחוד מחייב אלא אף אלולב וציצית ואפשר לדעת הראב"ד ז"ל שהוא הדין לכל מצות שעיקרן מדברי תורה ופירושן מדברי סופרים אלא שתפס לולב וציצית משום דבהנהו משמע דקאמר גמרא דלא מחייב והראב"ד ז"ל נראה שמפרש דר"א אמר רבי אושעיא אילו תניח בדעתך שיצטרף תנאי אחר והוא שצריך שיהיה בו להוסיף ואם הוסיף גורע לא תמצא שיהיה מתחייב אלא בתפילין שאין מי שסובר כן אלא ר' יהודה ולא בעל המאמר ואהא הוא דשקיל וטרי גמרא אם כשנניח התנאי הזה אם יכנסו לולב וציצית בכלל או לא אבל ע"פ האמת אע"פ שאין בו להוסיף אם הוא דבר שעיקרו מד"ת ופירושו מדברי סופרים חייב אליבא דרבי יהודה ושיעור לשון הראב"ד כך הוא והוא הדין שחייב אם הוסיף בלולב וציצית אם התוספת פוסל את העיקר דהיינו למ"ד לולב צריך אגד אי למ"ד קשר העליון דאורייתא שאם הוסיף ולא פסל כלומר למאן דאמר לולב אין צריך אגד וקשר העליון לאו דאורייתא אע"פ שהעביר אותם בבל תוסיף כיון שלא נתקיים העשה אינו חייב ומ"ש בלולב וציצית נמי משכחת לה וכו' מקשה נגד הגמרא אמאי לא משכח בלולב יש בו להוסיף ואם הוסיף גורע ועד השתא לאו גרוע ועומד היה

הא משכחת לה למאן דאמר לולב צריך אגד ולמאן דאמר קשר העליון דאורייתא כגון שאגד ארבעה מינין והוסיף החמישי וקשר שמונה חוטין והוסיף התשיעי ותירץ דזה אינו כלום וכו' ודבריו אינם מובנים לי דהא תעשה ולא מן העשוי ליתיה אלא בציצית ולא בלולב ובציצית (ו) מתוך דבריו נלמד דהיינו טעמא משום דלהוסיף חוט תשיעי צריך להתירו ולחזור ולקשור ואם כן פנים חדשות באו לכאן דמעת שנקשרו פעם שנית עם החוט התשיעי גרוע ועומד הוא אבל טעם הלולב אמאי לא שייך בזה יש בו להוסיף וכו' לא יכולתי ללמוד מתוך דבריו אבל התוס' תירצו דכיון דקודם נפסל הו"ל גרוע ועומד אבל תפילין אם הניחן בראשו בכשרות והניח גבייהו בית חמישי ה"ז מוסיף גורע שפוסלן ומבטל מצוה שעל ראשו ולא דמי ללולב דאם נטלו ובעודו בידו הוסיף מין חמישי אין זה מבטל מצותו דמדאגבהיה נפיק ביה עכ"ל. ומ"ש וי"א דוקא בתפילין וכו' ואומר אני דמודה ר' יהודה וכו' אמר כן כי היכי דלא תיקשי לשיטה זו הקושיא שהקשיתי לעיל דר' יהודה לא אתא אלא לגרועי וארישא הוה ליה לברייתא להזכיר דברי רבי יהודה וכמה שכתבתי לבאר שהוא מוסיף על דברי רבי מאיר שהוא סובר שחייב על תפילין מוסף על חייבי כריתות דקאמר ר' מאיר וק"ל למה הראב"ד פתח דבריו זה שבוש דלדעת רבי מאיר וכו' דילמא רבינו סובר כי"א וכסברת הראב"ד [גופיה] שכתב ואומר אני דמודה רבי יהודה וכו' ופסק כר' יהודה דדוקא בחייבי כריתות ותפילין הוא דחייב ואפשר לומר שלפי שיטת י"א תפילין דמחייב בהו מקרא ילפינן להו ורבינו כתב שהוא הלכה מפי הקבלה וא"כ ודאי לא סבירא ליה כאותה שיטה. כך נ"ל פירוש דברי הראב"ד ורבינו תופס השמועה כפשטה ומפרש דהא דאמר ר"א היא פירוש דברי ר' יהודה וא"כ לרבי יהודה אין חיוב אלא בתפילין וכמו שהוכחתי בפ' הקודם לזה.

ומ"ש רבינו זה אומר טהור וזה אומר שני לטומאה הרי זה פטור מהמיתה הוא ממה שנתבאר בדברי ר. בינו פ' שלישי מהל' ביאת המקדש ששני לטומאה שנכנס למקדש אין חייבין עליו כרת:

פרק ה

הלכה א

המקלל אביו ואמו נסקל וכו'. משנה בסנהדרין פ' ד' מיתות (סנהדרין דף נ"ג ס"ו) ובגמ' ומקלל אביו ואמו וכו' מות יומת בסקילה אתה אומר בסקילה או אינו אלא אחת מכל מיתות האמורות [בתורה] נאמר כאן אביו ואמו קלל דמיו בו ונאמר באוב וידעוני דמיהם בם מה להלן בסקילה דבהדיא כתיב באבן ירגמו אותם אף כאן בסקילה:

ואחד המקלל בחייהן או לאחר מיתתן. משנה בפ' הנחנקין (סנהדרין דף פ"ה:):
וצריך עדים וכו'. ונראה לי שהוצרך לכתוב כן במקלל ובמכה אביו משום דסלקא דעתך אמינא דהכאת אביו ואמו וקללתן על הרוב היא בתוך הבית ואין נמצאים שם עדים כשרים וא"כ לא ניבעי עדים והתראה קמשמע לן:
ואחד האיש ואחד האשה וכן הטומטום וכו'. בפרק ארבע מיתות (סנהדרין דף ס"ו) ת"ר איש (אשר יקלל את אביו וכו') מה תלמוד לומר איש איש לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס.
ומ"ש והוא שיהו גדולים וכו'. פשוט בעצמו:

הלכה ב

אינו חייב סקילה וכו'. משנה שם ובסוף שבועת העדות (שבועות דף ל"ו) המקלל אביו ואמו אינו חייב עד שיקללם בשם (קללם) ובמשנה (דף ל"ה) המקלל אביו ואמו בכולן כלומר בכנויין חייב דברי ר"מ וחכמים פוטרים ופסק כחכמים.
ומ"ש ולוקה כדרך שלוקה וכו'. הוא סומך על מה שפסק בפכ"ו מהל' סנהדרין שהמקלל את חבירו אפילו בכנוי לוקה וכבר כתבתי שם מנא לן הא ומ"מ צ"ע בדברי רבינו שפסק כאן כחכמים ובגמ' (דף ל"ו) אמרו דטעמייהו משום דכתיב בנקבו שם יומת מה תלמוד לומר שם לימד על מקלל אביו ואמו שאינו חייב עד שיקללם בשם ופירש"י (אם אינו ענין לו דהא כתיב ונוקב שם) תנהו ענין למקלל אביו ואמו ובפ' ד' מיתות לעיל מהא מתניתין אמברך את השם אמרינן תנא עד שיברך שם בשם מנה"מ אמר שמואל דאמר קרא ונוקב שם בנקבו שם יומת והא ודאי חכמים לית להו הא דשמואל דאי איתא דאית להו הא תו לא מצו ילפי האי קרא דמקלל אביו ואמו צריך שיקלל בשם דהא לגופיה איצטריך וכ"כ רש"י דחכמים לא ס"ל הא דדרשינן לעיל מהאי קרא עד שיברך שם בשם דאפילו לא ברך שם בשם מחייבי רבנן ומאחר שפסק כאן כחכמים היאך פסק בפ"ב מהל' ע"ז כדשמואל דבעינן שיברך שם בשם ובפ"ב דהל' ע"ז יישבתיו:

הלכה ג

וכן המקלל וכו'. נראה שלמד כן ממאי דאיתא במכות פרק אלו הן הגולין (מכות דף י"ב) תני חדא אב שהרג בנו נעשה לו גואל הדם ותניא אידך אין בנו נעשה לו גואל הדם ל"ק הא בבנו הא בבן בנו פירש"י הא דתניא אין בנו נעשה לו גואל הדם בבנו של רוצח קאמר והא דתני בנו נעשה לו גואל הדם בבנו של הרוג קאמר שהוא בן בנו של רוצח ואינו מוזהר על כבודו:

הלכה ד

אזהרה של מקלל אביו וכו' עד הרי אביו בכלל ישראל. בפ' ד' מיתות (סנהדרין דף ס"ו) אסיקנא דאתיא מדכתב רחמנא אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור וכתב נמי לא תקלל חרש דליכתוב קרא או אלהים וחרש או נשיא וחרש אלהים למה לי אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לאביו וא"כ היאך כתב רבינו דמלא תקלל חרש לחוד אתיא. ונ"ל דרבינו סומך אמאי דאמרינן תו התם הניחא למ"ד אלהים חול אלא למ"ד אלהים קדש כלומר וכאן הזהיר על ברכת השם מאי איכא למימר הא אין כאן קרא יתירא ופריך דליכא למימר דגמר חול מקדש דדילמא קרא אקדש אזהר אחול לא אזהר ומשני א"כ ליכתוב קרא לא תקל מאי לא תקלל ש"מ תרתי ורבינו סובר כמ"ד אלהים קדש דהא ר"ע הוא דאמר הכי התם ור' ישמעאל פליג עליה והלכה כר"ע מחבירו ומשמע ליה שכשאמרו א"כ ליכתוב קרא לא תקל חוזר ממ"ש למעלה ומייתי ליה מלא תקלל חרש וכ"ת מה לחרש שכן חרישותו גרמה לו כלומר לפי שהוא שפל הזהיר עליו הכתוב שלא תבזהו א"כ ליכתוב רחמנא לא תקל מאי לא תקלל ש"מ תרתי חדא אזהרה לחרש וחדא אזהרה לאב וכנ"ל לדעת רבינו או שנאמר דס"ל לרבינו דכיון דאמרינן בשבועת העדות (דף ל"ו) דמקלל חבירו מנ"ל דחייב ומהדרינן דכתיב לא תקלל חרש ולא מפליג התם בין חרש לשאר כל אדם והטעם שנאמר חרש כבר נתבאר בדברי רבינו פכ"ו מהל' סנהדרין והא סוגיא דפ' ד' מיתות פליגא עלה דההיא דמפליג בין חרש לשאר כל אדם וכההיא דשבועת העדות קי"ל כיון דאיכא טעמא למה נאמר חרש:

הלכה ה

המכה אביו וכו'. משנה ריש הנחנקין בסנהדרין (דף פ"ד:) אלו הן הנחנקין המכה אביו ואמו:

ואחד האיש וכו' וכן טומטום וכו'. נ"ל שלמדה מדאמרינן הכי במקלל כמו שכתבתי למעלה ורבינו סובר דמקשינן הכאה לקללה כמו שאבאר בפרק זה בס"ד:

אינו חייב חנק וכו'. משנה בפרק הנחנקין (סנהדרין דף פ"ה:):

הלכה ו

מי שהכה את אביו על אזנו וכו'. בב"ק פרק החובל (בבא קמא דף פ"ו:) אמר רבא החורש את אביו נהרג לפי שאי אפשר בלא חבורה טיפתא דדמא נפלה באודניה:

הלכה ז

המקיז דם לאביו או שהיה רופא וחתך וכו'. בריש הנחנקין (סנהדרין דף פ"ד:) בעיא דאיפשיטא ואכתבנה בסמוך:

אף על פי שהוא פטור לכתחלה לא יעשה וכו'. שם רב לא שביק לבריה למשקל ליה סילוא כלומר אם נתחב לו קוץ בבשרו לא היה מניח בנו להוציאו מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למפתח ליה כוותא כלומר כויה להוציא ליחה ממנה דילמא חביל והוה ליה שגגת חנק.

ומה שכתב אבל אם אין שם מי שיעשה אלא הוא וכו'. נראה לי שלמד כן מדאיבעיא לן בן מהו שיקיז לאביו ופשטיה מואהבת לרעך כמוך כלומר ולא הוזהרו ישראל לעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו ורב דימי פשט ממכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור ומדיליף לה ממכה בהמה ודאי פטור ומותר קאמר אלא דרב פפא ורבינא כיון שהיו מוצאים מי שירפאם לא הוו שבקי לבנייהו משום דדילמא הוו חבלי בהו טפי ממה שהוא כדרך הרפואה וכ"כ נמוק"י בשם הרמב"ן:

הלכה ח

אזהרה של מכה וכו'. משמע לי שלמדה ממאי דאתמר באזהרת מכה אביו וכמו שכתבתי בסמוך. ובסנהדרין פרק הנחנקין (סנהדרין דף פ"ה) בעו מרב ששת בן מהו שיעשה שליח ב"ד לאביו להכותו ולקללו כלומר אם נתחייב אביו מלקות או נידוי ופשט דשרי ואותבוה מדתניא ומה מי שמצווה להכותו מצוה שלא להכותו מי שאינו מצוה להכותו אינו דין שמצוה שלא להכותו מאי לאו אידי ואידי במקום מצוה הא בבנו הא באחר לא אידי ואידי לא שנא בנו לא שנא אחר ולא קשיא כאן במקום מצוה כאן שלא במקום מצוה והכי קתני ומה במקום מצוה שמצוה להכותו מצוה שלא להכותו שלא במקום מצוה שאינו מצוה להכותו אינו דין שמצוה שלא להכותו ופירש"י ומה מי שמצוה להכותו ברייתא תניא הכי במכילתא מאי לאו אידי ואידי מצוה ואינו מצוה תרווייהו במקום מצוה והא בבנו והא באחר וה"ק ויליף אזהרה למכה אביו ומה אחר שמצוה להכותו במקום מצוה דכתיב יכנו מצוה שלא להכותו יותר מארבעים דכתיב לא יוסיף פן יוסיף בנו שאינו מצוה להכותו אפילו במקום מצוה אלמא אינו נעשה שליח לכך אינו דין שמוזהר שלא להכותו שלא במקום מצוה ומה במקום מצוה שמצוה להכותו מצוה שלא להכותו יותר מארבעים שלא במקום מצוה לא כל שכן ויליף אזהרה למכה אביו או חבירו מהכא:

הלכה ט

שתוקי חייב על אמו וכו': **אבל בנו מן השפחה וכו'**. משנה ביבמות פרק כיצד (דף כ"ב) מי שיש לו בן מכל מקום פוטר את אשת אביו מן הייבום וחייב על מכתו ועל קללתו ובנו הוא לכל דבר חוץ ממי שיש לו בן מן השפחה ומן הנכרית:

ומה שכתב רבינו שאינו חייב על אמו הוא לפי שאם עדיין לא נשתחררה אין דינה כישראלית ואם נשתחררה והוא לא נשתחרר היא הויא לה כקטן שנולד והוא לא חשיב בנה ובין נשתחררה או לא נשתחררה אם הוא נשתחרר הוה ליה כקטן שנולד ופטור עליה כמו הגר שכתב רבינו בסמוך אי נמי דיליף לה ממ"ש רבינו בסמוך מי שאינו חייב על אביו אינו חייב על אמו:

וכן גר שהורתו שלא בקדושה וכו'. זה פשוט דכיון שהיתה הורתו שלא בקדושה וכו' דינו כגר גמור שאינו יורש אביו כדאשכחן ברב מרי כדאיתא בפרק מי שמת (בבא בתרא דף קמ"ט:):

הלכה י

כשם שאינו חייב וכו'. כלומר מי שאביו ידוע ואפילו הכי אינו חייב עליו אינו חייב על אמו לאפוקי שתוקי דטעמא דלא מחייב אאבוה הוא משום דלא ידעינן מנו:

הלכה יא

הגר אסור לקלל וכו'. קצת ראיה מצאתי לזה מדאמרינן ביבמות פרק כיצד (דף כ"ב) ואיתיה בדברי רבינו פרק י"ד מהל' איסורי ביאה שלא אסרו ערוה לגר אלא כדי שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה:

אבל העבד וכו':

הלכה יב

מי שהיו וכו'. ברייתא סנהדרין פרק הנחנקין (סנהדרין דף פ"ה) היוצא ליהרג ובא בנו והכהו וקללו חייב בא אחר והכהו וקללו פטור והקשו שם מ"ש בנו ומ"ש אחר ותירצו אחר היינו טעמא דפטור דאמר קרא ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך כלומר וזה שעבר עבירה שחייב עליה מיתה לאו עושה מעשה עמך התינח קללה הכאה מנ"ל דמקשינן הכאה לקללה א"ה בנו נמי וכו' הב"ע כשעשה תשובה א"ה אחר נמי אמר רב מרי בעמך במקויים שבעמך כלומר בראוי להתקיים ולא זה שנגמר דינו א"ה בנו נמי מידי דהוה לאחר מיתה ופירש"י דילפינן לקמן מקלל לאחר מיתה חייב וא"ת והא תנן המכה לאחר מיתה פטור והכא מחייב ליה אהכאה דקתני הכהו וקללו היינו טעמא דפטור מכה לאחר מיתה משום דבעינן חבורה ולאחר מיתה ליכא חבורה וכו' ויוצא

ליהרג איכא חבורה דחי הוא אלא דסופו למות עכ"ל. מדאוקימנא להא דיוצא ליהרג ובא בנו והכהו וקללו חייב ואחר פטור כשעשה תשובה שמעינן בהדיא דכל שלא עשה תשובה אפילו בנו פטור ואם עשה תשובה דוקא בנו חייב אבל אחר אפילו עשה תשובה פטור וגם בפרק כיצד (דף כ"ב:) על אותה משנה שכתבתי בפרק זה מי שיש לו בן מ"מ וכו' וחייב על מכתו ועל קללתו אמרו בגמרא מ"מ לאיתויי מאי אמר רב יהודה לאיתויי ממזר ואמאי קרי כאן ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך הב"ע כשעשה תשובה.

ומ"ש רבינו שאע"פ שלא עשו תשובה אסור להכותן ולקללן. נלמד מהדין שכתב בסמוך עבר אביו ואמו על עבירה שלוקין עליה וכו' לא יכה אותם:

ואם ביישו חייב בקנס המבייש. כלומר מי שהוא המבייש בין שהוא בנו או אחר שאם יש לו בנים אחרים חייב זה לתת להם הקנס וכן איתא בהנחנקין דקודם דאוקימנא ברייתא (דף פ"ה) שכתבתי בסמוך היוצא ליהרג ובא בנו והכהו וקללו וכו' כשעשה תשובה אמר התם רב ששת דהיינו טעמא דאחר פטור משום דגברא קטילא הוא ופריך עליה והאמר רב ששת ביישו ישן ומת כלומר תוך שינתו חייב ופירש"י טעמא דהא מתביישים בניו והאי נמי ל"ש ומדפריך מהא דרב ששת אהא ממילא משמע דאם ביישו להאי חייב:

הלכה יד

(יג-יד) **עבר אביו ואמו וכו' עד ולא תכסה עליו**. שם בעו מיניה מרב ששת בן מהו שיעשה שליח בית דין לאביו להכותו ולקללו ופירש"י אם נתחייב אביו נידוי או מלקות ואמרינן בתר הכי מאי הוי עלה אמר רבה בר רב הונא וכן תנא דבי ר' ישמעאל לכל אין הבן נעשה שליח לאביו להכותו ולקללו חוץ ממסית שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו:

הלכה טו

מי שנתחייב שבועה לבנו וכו'. כתב סמ"ג שכך הורו הגאונים ופירש הוא ששבועת האלה היינו כמו שרגילים להחרים בנדוי ושמתא וכיוצא בזה:

וכבר בארנו וכו'. בפרק ראשון מהלכות רוצח:

ולא על ההכאה בלבד וכו':

פרק ו

הלכה א

כבוד אב ואם מצות וכו' עד הנה השוה אותם בעונש. ברייתא בפ"ק דקידושין (דף ל':) קרובה ללשון רבינו:

הלכה ב

הקדים אב לאם לכבוד וכו'. שם תניא רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מכבד את אמו יותר מאביו מפני שמשדלתו בדברים לפיכך הקדים הקב"ה כבוד אב לכבוד אם וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתייירא מאביו יותר מאמו מפני שמלמדו תורה לפיכך הקדים הכתוב מורא האם למורא האב ומשמע מהכא ששניהם שוים בין לכבוד בין למורא:

הלכה ג

אי זהו מורא וכו'. שם (דף ל"א:) ת"ר אי זהו מורא ואי זהו כבוד מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו ופירש"י לא עומד במקומו במקום המיוחד לאביו לעמוד שם בסוד זקנים עם חביריו בעצה ולא מכריעו אם היה אביו וחכם אחר חלוקים בדבר הלכה לא יאמר נראים דברי פלוני. ורבינו ירוחם כתב בשם הרמ"ה דלא ישב אפילו במקום המיוחד לו לישב בביתו וגם על מה שפירש"י ולא מכריעו הקשה הרמ"ה אם כן היינו סותר דבריו אלא אפילו נראין לו דברי אביו אינו יכול לומר נראין לי דברי אבי שנראה כמכריע את דבריו אלא אם יש לו תשובה להשיב על דברי החולקים משיב עכ"ל. ואפשר שרש"י כשכתב לא יאמר נראין דברי פלוני על אי זה מהם שיאמר נתכוון שאפילו כשיאמר שנראין דברי אביו נראה כמכריע את דבריו:

ולא יקרא בשמו וכו'. ברייתא שם משנה שם אביו כלומר שיאמר כך אמר אבא מארי ולא יזכיר את שם אביו ומדקאמר משנה שם אביו סתם משמע ליה לרבינו דל"ש בחייו ל"ש לאחר מותו צריך לשנות:

היה שם אביו וכו'. צ"ע מהיכן מוצאו וכל הלשון עד אין בכך כלום נסתפקתי בו והעירותי עליו בפ"ה מהלכות ת"ת:

איזהו כבוד מאכיל וכו'. ברייתא שם כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה ומכניס ומוציא איבעיא להו משל מי כלומר מאכיל ומשקה משלו או משל אביו רב יהודה אמר משל בן רב נתן בר אושעיא אמר משל אב אורו ליה רבנן לרב ירמיה וכו' כמ"ד משל אב ופסק רבינו כאותה הוראה חדא דרבים נינהו ועוד דהלכה למעשה היא וכן פסקו הרי"ף והתוספות:

ואם אין ממון לאב וכו'. כך פסק הרי"ף שם וז"ל והיכא דרויח הבן והאב לית ליה כייפינן לבן ושקלינן מיניה בתורת צדקה ויהבינן לאבוה כי הא דרבה כפה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ת' זוזי לצדקה וכן שדרו ממתיבתא. וכתב סמ"ג דאיתא בירושלמי דפאה דבכבוד אב ואם אין כתוב כבד מהונך שאפילו אין לך כלום אתה צריך לטחון ברחיים

בשבילם וכתב הוא ז"ל דהיינו כשאין לאביו והתוספות כתבו דאיתא בירושלמי אמר ר' יוסי הלואי דהוויין כל שמעתתי ברירן לי כי האי שכופין את הבן לזון את אביו ועוד הביא ראיה ממקום אחר מהירושלמי דמשמע בהדיא דכופין.

ומ"ש ומכניס ומוציא. כבר נתבאר בלשון הברייתא שכתבתי בבבא שקודם זו:

ועומד מפניו וכו'. בפ"ק דקידושין שם רב יוסף כד שמע קל כרעא דאימיה אמר איקום מקמי שכינה דאתיא וגם מדאיבעיא לן בבנו והוא רבו כדבסמוך משמע דבאינו רבו פשיטא דחייב לעמוד מפניו:

הלכה ד

והאב שהיה תלמיד וכו'. שם (דף ל"ג ע"ב) איבעיא להו בבנו והוא רבו מהו לעמוד מפני אביו ובעי למפשטה מדא"ל שמואל לרב יהודה קום מקמי אבוך ורב יהודה רבו של אביו היה ודחו התם דשאני יחזקאל אביו של רב יהודה דבעל מעשים הוה דאפילו מר שמואל נמי קאים מקמיה ובתר הכי איבעיא לן בנו והוא רבו מהו שיעמוד אביו מפניו והא נמי לא איפשיטא ורבינו פסק בחדא לקולא ובחדא לחומרא וצריך טעם. ומצאתי שכתב הרב רבינו נסים וכתב רבינו חננאל שאע"פ שהוא רבו חייב לעמוד מפני אביו אבל אביו אינו חייב לעמוד לפניו ואף הרב רבינו משה בר מיימון ז"ל כתב כן בפ"ו מהלכות ממרים וצריך עיון למה ונראה לי דאע"ג דלא מיפשיט בגמרא דילן ילפי לה מדגרסינן בירושלמי (פ"ק דקדושין) אמו של רבי טרפון ירדה לטייל לתוך חצירה בשבת ונפסק קורדיקין שלה והלך רבי טרפון והניח שתי ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהם עד שהגיעה למטתה פעם אחת חלה ר' טרפון ונכנסו חכמים לבקרו ואמרה להם התפללו על טרפון בני שהוא נוהג בי כבוד יותר מדאי אמרון לה מאי עביד לה יותר מדאי ותנית להון עובדא אמרון אפילו הוא עושה כן אלף אלפים עדיין לא הגיע לכבוד שאמרה תורה ע"כ בירושלמי. ובודאי דקימה דרבו אינה אלא מדין חכם ואם איתא שאין הבן חייב לעמוד מפני אביו כשהבן רבו לא היתה רשאה אמו של רבי טרפון לקבל הימנו כך הילכך אע"ג דבגמרא דילן מספקא לן שבקינן ספקינן ונקטינן פשטייהו ולא משמע משום דבעלת מעשים הוות מדאמרינן סתמא עדיין לא הגיע לכבוד שאמרה תורה עכ"ל. ותמהני דהא בגמרא דידן נמי מייתי דומיא דההוא עובדא דירושלמי דר' טרפון כל אימת דהות בעיא אימא למיסלק לפוריא גחין וסלקא עליה ואפילו הכי איבעיא להו אלמא דגמרא דידן סבר דההוא עובדא לא מכרעא ואפשר שטעמו לומר דכיון דבירושלמי לא איבעיא להו משמע דמיפשט פשיטא להו מההוא עובדא ואע"ג דגמרא דידן לא משמע ליה למיפשט מההוא עובדא לא שבק פשיטותא דידיה משום ספיקא דגמרא דידן:

וחייב לכבדו בשאר דרכיו וכו' עד זכרונו לחיי העולם הבא. ברייתא בפ"ק דקידושין (דף ל"א:) כלשון רבינו ופירש"י הנשמע בדבר אביו למקום אם מכיר באנשי המקום שמכבדים אביו לחלוק לו כבוד לקבל דברים שיאמר בשמו אל יתלה הכבוד בעצמו ואפילו יודע שכבדוהו כאביו יתלה הכבוד באביו שלחוני בשביל אבא שהוא צריך לי אבל אם אינו נשמע למקום בדבר אביו אל יתלה באביו שאינו לו אלא גנאי:

הלכה ה

הריני כפרת משכבו. עלי יבא כל רע הראוי לבא על נפשו מכאן ואילך כבר קבל מה שקבל שאין משפט רשעי ישראל בגיהנם אלא שנים עשר חדש:

הלכה ו

אחד האיש וכו'. ברייתא שם (דף ל':) איש אמו ואביו תיראו אין לי אלא איש אשה מנין כשהוא אומר תיראו הרי כאן שנים אם כן מה ת"ל איש איש ספק בידו לעשות אשה אין ספק בידה לעשות מפני שרשות אחרים עליה אמר רב אידי בר אבין אמר רב נתגרשה שניהן שוין ופירש"י ספק יכולת שאין מוחה בידו רשות אחרים בעלה. נתגרשה מבעלה הרי היא כאחיה במצות כיבוד:

הלכה ז

עד היכן הוא כיבוד אב ואם וכו'. שם (דף ל"ב) אהא דאיבעיא לן מאכיל את אביו משל מי אמרינן ת"ש שאלו את רבי אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים בפניו ואינו מכלימו ואי אמרת משל אביו מאי נפקא לן מינה כלומר ואי אמרת כבוד האב על הבן בחסרון כיס אינו אלא משל אב אם כן האי ארנקי דקאמר רבי אליעזר משל אב הוא ומאי נפקא מינה להכלימו ואוקמוה בראוי ליורשו ומאחר שרבינו פסק לעיל שאינו מאכיל אלא משל אב אם כן האי ארנקי היינו כשהוא של אב דוקא וכמו שנתבאר ואם כן היאך כתב ואפילו נטלו כיס של זהובים שלו. ויש לומר דסבירא ליה דכי אמרינן דוקא משל אב הני מילי לכבדו אבל כדי שלא לצערו יש לו לאבד כל ממון שבעולם ועי"ל דהא דאמרינן דמשל אב דוקא היינו מדינא דאינו חייב לחסר כיסו בשבילו אבל מ"מ אם יחסר כיסו בשבילו בכלל מצות כיבוד הוא ולישנא דעד היכן כיבוד אב ואם הכי דייק. ואם תאמר א"כ מאי מותיב מינה למאן דאמר משל אב יש לומר דאין הכי נמי דמאן דמותיב לא אסיק אדעתיה לפלוגי בהכי ומאן דתריץ הוה מצי לשנויי הכי אלא דאהדר ליה לפום שיטתיה דלא הוה מפליג בינייהו:

ועד היכן מוראן וכו'. שם (דף ל"א) בעו מיניה מרב עולא עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם בואו וראו מה עשה עכו"ם אחד באשקלון וכו' כי אתא רב דימי אמר פעם אחת

היה לבוש סריקון של זהב והיה יושב בין גדולי עירו ובאת אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה:

הלכה ח

אף על פי שבכך וכו'. דברי רבינו ראויים אליו ונלמד מהדין שכתב בסמוך שהמכה בנו גדול מנדין אותו.

ומה שכתב שהאב שמחל וכו'. מימרא דרב חסדא פרק קמא דקידושין (דף ל"ב):

הלכה ט

והמכה בנו גדול וכו'. פרק ואלו מגלחין (מועד קטן דף י"ז):

הלכה י

מי שנטרפה דעתו של אביו וכו'. בפ"ק דקידושין (דף ל"א:) אמרי' רב אסי הוה ליה ההיא אימא זקנה אמרה ליה בעינא תכשיטין עבד לה בעינא גברא נעיין לך בעינא גברא דשפיר כוותך שבקה ואזל לארעא דישראל.

ומ"ש ויצוה אחרים להנהיגם כראוי. עצה טובה קמשמע לן ואין ספק שכן עשה רב אסי. וכתב הראב"ד ז"ל אין זו הוראה נכונה וכו'. ואילו היה רבינו מוציא דין זה מדעתו היה השגתו השגה אבל אחר שהוא מוציא אותו מעובדא דרב אסי שכתבתי אין מקום להשגתו והר"ן כתב על השגה זו ולא ידעתי למה דהא דרב אסי הכי מוכח אולי הוא ז"ל סובר דדוקא למיסק לא"י ואינו מחוור עכ"ל:

הלכה יא

הממזר חייב בכבוד אביו וכו'. טעמו מדתנן בפ"ב דיבמות (דף כ"ב) מי שיש לו בן מ"מ פוטר את אשת אביו מהיבום וחייב על מכתו ועל קללתו חוץ ממי שיש לו בן מהשפחה ומהנכרית ובגמרא מ"מ לאיתויי מאי וכו' לאיתויי ממזר וכו' אמאי (חייב על מכתו ועל קללתו) קרי כאן ונשיא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך ואוקימנא בשעשה תשובה וכתב הרי"ף על זה ה"מ לענין חיובא אבל לענין איסורא אפילו לא עשה תשובה אסור לבן להכותו ולקללו דגרסינן בפרק הנחנקין לכל אין הבן נעשה שליח לא להכות אביו ולא לקללו חוץ ממסית ומדיח שהרי אמרה תורה לא תחמול ולא תכסה עליו וכ"כ הרא"ש ולאפוקי מהתוס' שכתבו דההיא דהנחנקין בשעשה תשובה היא:

ודע שעל מ"ש רבינו שהממזר חייב בכבוד אביו כתב הטור רסי' ר"מ וז"ל נ"ל כיון שהוא רשע אינו חייב בכבודו כדאמרינן גבי הניח להם פרה גזולה חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם ופריך והא לאו עושה מעשה עמך הוא פירוש ואין חייבין בכבודו ומשני בשעשה תשובה אלמא כל זמן שלא עשה תשובה אינם חייבים בכבודו עכ"ל. גם הגהות מיימון

כתבו כן בשם ספר המצות אלא שהטור הוסיף תיבת גזולה ואינו כן דבנטלה ברבית מירי כמבואר בריש פרק איזהו נשך ואין משם ראיה לסתור דברי רבינו דמדינא אינם חייבים להחזיר דאמר קרא אל תקח מאתו נשך ותרבית לדידיה אזהר רחמנא לבריה לא אזהר אלא דמשום כבוד אביהם חייבים להחזיר ודוקא בדעבד תשובה ולא הספיק להחזיר עד שמת דהוה לה ההיא פרה כאילו לא הורישה לבניו מאחר שהיה בדעתו להחזירה והוא דבר המסויים הילכך אע"פ שעדיין לא הוציאה מרשותו חייבים להחזיר מפני כבוד אביהם אבל כי לא עבד תשובה בניו ירשוה והתורה לא חייבתם להחזיר דלדידיה אזהר לבריה לא אזהר הילכך הוי לגמרי ממונא דידהו ואינם חייבין לכבד את האב בממונם דהא איפסיקא הלכתא כמאן דאמר משל אב אבל בשאר כבוד דלית ביה חסרון כיס אין הכי נמי דמחייבי אע"פ שהוא רשע כדמשמע מההיא דפרק הנחנקין:

ראהו עובר על דברי תורה וכו'. ברייתא פ"ק דקידושין (דף ל"ב) ובסנהדרין פרק הנשרפין:

הלכה יב

מי שאמר לו אביו וכו'. ברייתא בריש יבמות (דף ו') ובסוף אלו מציאות (בבא מציעא דף ל"ב) יכול אמר לו אביו היטמא או אל תחזיר אבידה ישמע לו תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה' כלכם חייבים בכבודי.

ומ"ש רבינו אפילו של דבריהם. נראה שהטעם משום דכיון דקי"ל דכל מילי דרבנן אסמכינהו אלאו דלא תסור הרי הוא ככל דברי תורה:

הלכה יג

אמר לו אביו השקני מים וכו'. ברייתא פ"ק דקידושין (דף ל"ב) אלעזר בן מתיא אומר אבא אומר השקני מים ומצוה לעשות מניח אני כבוד אבא ועושה אני את המצוה שאני ואבא חייבין במצות איסי בן יהודה אומר אם אפשר למצוה שתעשה ע"י אחרים תעשה ע"י אחרים וילך הוא בכבוד אביו אמר רב מתנה הלכה כאיסי בן יהודה ופירש"י אבא אומר השקני מים ויש מצוה אחרת לפניו לעשות כגון לקבור את המת או לויה. על כרחך לומר דהיינו דוקא במצוה עוברת שאילו אין זמנה עובר אפילו א"א לעשות ע"י אחרים עוסק בכבוד אביו ואח"כ במצוה וכ"כ רבינו ירוחם בשם הרא"ש. וכתב הר"ן והלכה כאיסי בן יהודה מיהו ה"מ כששתיהן לפניו אבל כשהתחיל במצוה אע"פ שאפשר לעשותה ע"י אחרים אם נזדמנה לו מצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים לא יניח את הראשונה דהא קי"ל דעוסק במצוה פטור מן המצוה ולא מפלגינן בין מצוה למצוה וגם לזה כיון רש"י כשכתב ויש מצוה אחרת לפניו:

וגדול ת"ת וכו'. מימרא דרבא במגילה (דף ט"ז ע"ב):

הלכה יד

אמר לו אביו השקני מים וכו'. ברייתא בפ"ק דקידושין:

הלכה טו

חייב אדם לכבד וכו' עד סוף הפרק. בכתובות פרק הנושא (כתובות דף ק"ג) ת"ר בשעת פטירתו של רבי אמר לבני אני צריך נכנסו בניו אצלו אמר להם הזהרו בכבוד אמכם והקשו בגמרא דאורייתא היא דכתיב כבד את אביך ואת אמך אשת אב הואי אשת אב נמי דאורייתא היא דתניא כבד את אביך ואת אמך את אביך זו אשת אביך ואת אמך זה בעל אמך וי"ו יתירה כלומר דואת אמך לרבות אחיך הגדול ה"מ כלומר דחייב בכבוד אשת אביו בחיים אבל לאחר מיתתו לא כלומר ולהכי מזהר להו עילוה ומשמע ליה לרבינו דכי היכי דאינו חייב בכבוד אשת אב אלא בחיי אב ה"נ לא מיחייב בכבוד בעל אמו אלא בחיי אמו וכן משמע ליה דאשת אביו ובעל אמו כיון דמאת מרבינן להו ככתובים מפורשים דמו אבל אח גדול דלא מייתינן לה אלא מדרשה דוי"ו לא חשיב ככתוב מפורש בתורה אלא מד"ס:

פרק ז

הלכה א

בן סורר ומורה וכו' והיכן הזהיר וכו'. בסנהדרין פרק ד' מיתות (סנהדרין דף ס"ג) א"ר יוחנן אזהרה לבן סורר ומורה מנין ת"ל לא תאכלו על הדם ופירש"י לא תאכלו אכילה שתהרגו עליה. ואף על פי שהוא לאו שבכללות כתב רבינו בספר המצות במצוה קצ"ה שאחר שהעונש מפורש אין לחוש על האזהרה אם היא מן הדין או מלאו שבכללות:

ודע שבמנין המצות כתב כלשון הזה קצ"ה שלא לאכול ולשתות דרך זולל וסובא שנאמר בנו זה זולל וסובא. ויש לתמוה שאין בפסוק זה אזהרה ואינו אלא סיפור דברים שאומרים אביו ואמו ובספר המצות כתב בלשון הזה קצ"ה הזהירנו מהיות זולל וסובא בימי הנערות ובתנאים מתוארים בדין סורר ומורה והוא אמרו לא תאכלו על הדם וביאור זה שבן סורר ומורה מכלל חייבי מיתות ב"ד ולשון התורה בו בסקילה וכבר התבאר שכל מי שחייב כרת או מיתת ב"ד הוא מצות ל"ת זולת הפסח והמילה א"כ אחר שנדון בן זולל וסובא על התנאים הנזכרים בסקילה ידענו זה המעשה שהוא מוזהר ממנו בהכרח ונתבאר העונש אם כן צריך שנחקור על האזהרה לפי שלא ענש הכתוב אא"כ הזהיר

ולשון גמרת סנהדרין אזהרה לבן סורר ומורה מנין ת"ל לא תאכלו על הדם עכ"ל. וברמזים הלכות ממרים כתב שלא יהיה הבן סורר ומורה על קול אביו ואמו:

הלכה ב

אינו חייב סקילה עד שיגנוב משל אביו וכו'. בסנהדרין פרק בן סורר (סנהדרין דף ע"א) תנן גנב משל אביו ואכל ברשות אביו משל אחרים ואכל ברשות אחרים משל אחרים ואכל ברשות אביו אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיגנוב משל אביו ויאכל ברשות אחרים ובגמרא משל אביו ואכל ברשות אביו בעית כלומר מתפחד מאביו שלא יבין הילכך לא מימשיך משל אחרים ואכל ברשות אחרים אע"ג דלא בעית לא שכיח ליה וכ"ש משל אחרים ואכל ברשות אביו דלא שכיח ליה ובעית עד שיגנוב משל אביו ויאכל ברשות אחרים דשכיח ליה לגנוב משל אביו ולא בעית מאביו שאינו רואהו וכה"ג מימשיך.

ומ"ש ויקנה בשר ויין. משנה שם (דף ע').

ומ"ש בזול שם מימרא דרב הונא וטעמא דאם אינם בזול לא מימשיך:

בחבורה שכולן רקנין ופחותים. שם (דף ע' ע"ב) א"ר אבהו אינו חייב עד שיאכל בחבורה שכולן סריקין פירוש ריקים תרגומה סריקין:

ויאכל הבשר חי ואינו חי וכו'. שם אמר רב חנין בר מולדא אמר רב הונא אינו חייב עד שיאכל בשר חי וישתה יין חי ופירשו התם יין חי מזיג ולא מזיג בשר חי בשיל ולא בשיל ופירש"י יין חי דקאמר רב הונא מזיג ולא מזיג לאפוקי היכא דנתן בו מים הרבה ואע"פ שרוב בני אדם שותים כן (דבתר יין מזיג לא מימשיך) בשיל ולא בשיל דזו היא מדת גנב למהר אבל בשיל שפיר לא מימשיך למעבד כה"ג לפי שמתוך שהוא גנב ועושה בסתר אין לו שהות:

והוא שיאכל משקל חמשים דינרים וכו'. משנה שם מאימתי הוא חייב משיאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין האיטלקי, ואמרו בגמרא שתרטימר בשר הוא משקל חצי מנה ופירש"י יין האיטלקי טוב ומעולה הוא ומימשיך בתריה אבל בחמרא אחרינא אינו חייב בחצי לוג. אבל מדברי רבינו שלא כתב יין האיטלקי משמע דאיטלקי לאו דוקא אלא תנא יין משובח שבארצו נקט וה"ה לשאר יינות, ומשמע ליה לרבינו דעד שיאכל תרטימר בשר היינו במלוגמא אחת וישתה חצי לוג יין היינו בבת אחת:

גנב משל אביו וכו' עד הרי זה פטור. משנה שם כתבתיה לעיל היא וגמרא שעליה:

וכן אם גנב משל אביו וכו'. נ"ל שטעות סופר יש כאן וכן צריך להגיה והיתה אכילת עבירה אפילו מדבריהם פטור והדין משנה שם (דף ע') אכל בחבורת מצוה אכל בעיבור החדש אכל מעשר שני בירושלים אכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים וכו' אכל דבר

שהוא מצוה ודבר שהוא עבירה ובגמרא אכל בחבורת מצוה וכו' הא קמ"ל דאע"ג דכולה סריקין כיון דבמצוה קא עסיק לא מימשיך וכו' אכל דבר שהוא מצוה ודבר שהוא עבירה דבר שהוא מצוה תנחומי אבלים דבר עבירה תענית צבור וטעמא מאי כלומר אמאי מיפטר אדבר עבירה אמר קרא איננו שומע בקולנו ולא בקולו של מקום ופירש"י דאיננו שומע בקולנו מיעוטא הוא ולאפוקי האי דאף בקולו של מקום אינו שומע:

הלכה ג

אכל כל מאכל וכו'. משנה שם (דף ע') אכל כל מאכל ולא אכל בשר שתה כל משקה ולא שתה יין אינו נעשה בן סורר ומורה ואיתא נמי התם אמר רבא אכל בשר עוף אינו נעשה בן סורר ומורה ופירש רש"י אכל בשר עוף טהור דלא חשיב ולא מימשיך בתריה והא אנן תנן אכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים אינו נעשה בן סורר ומורה הא טהורים נעשה בן סורר ומורה כי תנן נמי מתניתין להשלים ופירש רש"י כי תנן במתניתין דאיצטריך לאשמועינן דפטור אשקצים להשלים שאפילו אכל תרטימר בשר חסר כזית מבהמה טהורה והשלימו לתרטימר מבשר עופות טמאים פטור דאינו שומע בקולו של מקום דכוותה בטהורים מחייב:

הלכה ד

אכל בשר חי ושתה וכו'. שם מימרא דרבה ורב יוסף:

הלכה ה

לא ענש הכתוב וכו'. שם בראש הפרק (דף ס"ח:) מאימתי נעשה סורר ומורה משיביא שתי שערות ועד שיקיף זקן התחתון וכו' שנאמר כי יהיה לאיש בן בן ולא איש כלומר וזה משהקיף זקן התחתון איש הוא קטן פטור שלא בא לכלל מצות כלומר ולפיכך אין לחייבו קודם שיביא שתי שערות וידוע דלא קרינן ביה הביא שתי שערות אלא בתר י"ג שנה אבל מקמי הכי שומא נינהו כדאיתא בפ' יוצא דופן ונתבאר בדברי רבינו פ"ב מהל' אישות ובגמ' תני ר' חייא עד שיקיף עטרה כי אתא רב דימי אמר הקפת גיד ולא הקפת ביצים ופירש"י תני רבי חייא במתניתיה הכי משיביא שתי שערות עד שיקיף עטרה וכי אתא רב דימי פירשה דהא דתנא עד שיקיף עטרה לאשמועינן דהקפת זקן התחתון דמתני' הקפת גיד קאמר סמוך לביצים ולא הכיס של ביצים דהוי לבתר הכי טובא:

הלכה ו

וכל ימיו של בן סורר ומורה וכו'. שם (דף ס"ט) א"ר כרוספדאי וכו' כל ימיו של בן סורר ומורה אינם אלא ג' חדשים בלבד ואיתא נמי התם תנא דבי ר' ישמעאל בן ולא אב ואמרינן התם דה"ק בן ולא הראוי לקרותו אב ופירש"י והיינו לאחר ג' חדשים אחר

שהביא שתי שערות שראוי להיות העובר ניכר אם היה בא על האשה משהביא שתי שערות והיא מתעברת:

הא למדת וכו'. כלומר ממ"ש שאם הקיף שיער פטור משמע אפילו קודם שישלים ג' חדשים והדין איתיה בגמרא שם א"ר כרוספדאי כל ימיו של בן סורר ומורה אינן אלא ג' חדשים בלבד והא אנן תנן משביא שתי שערות ועד שיקיף זקן התחתון הקיף זקן אע"ג דלא מלו ג' חדשים מלו ג' חדשים ואף על גב דלא הקיף:

הלכה ז

כיצד דנין וכו'. משנה שם (דף ע') מתרין בו בפני ג' ומלקין אותו חזר וקלקל נדון בעשרים ושלשה ואינו נסקל עד שיהיו שם שלשה הראשונים שנאמר בננו זה זהו שלקה בפניכם ובגמרא מתרין בפני ג' למה לי בתרי סגי אמר אביי ה"ק מתרין בו בפני ב' ומלקין אותו בפני ג' מלקות בבן סורר ומורה היכא כתיבא כדרבי אבהו דאמר רבי אבהו למדנו ויסרו מויסרו ויסרו מבן ובן מבן והיה אם בן הכות הרשע ופירש"י כדר' אבהו בכתובות גבי מוציא שם רע מנ"ל דלקי דכתיב ולקחו זקני עירו את האיש ויסרו אותו. למדנו ויסרו דמוציא שם רע מויסרו אותו דבן סורר ומורה וההוא ויסרו דבן סורר ומורה למדנו מבן שכתוב בו וההוא בן למדנו מבן והיה אם בן הכות הרשע. וזהו שכתב

רבינו שנאמר ויסרו אותו והא דלא ילפינן מלקות בבן סורר ומורה מקרא דאייתינן לעיל לא תאכלו על הדם משום דהוי לאו שבכללות ואין לוקין עליו כדאיתא בפרק ארבע מיתות.

ומ"ש אפילו היו שנים הראשונים הן האחרונים. אפשר שלמד כן מדתנן במרובה (דף ע') גנב ע"פ שנים וטבח על פיהם או ע"פ שנים אחרים משלם תשלומי ארבעה וחמשה ומ"מ צ"ע במה שלא הצריך לבדוק אם הקיף זקן אלא בעת שרוצים לגמור דינו למיתה למה לא הצריך לבדקו קודם שילקוהו שאם הוא גדול כיון דאינו נעשה בן סורר ומורה לאו בר מלקות הוא:

הלכה ח

ואם מחלו לו וכו'. בסנהדרין פ' הנחנקין (סנהדרין דף פ"ח) א"ר יאשיה ג' דברים שח לי זעירא מאנשי ירושלים בעל שמחל על קינויו קינויו מחול בן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו מוחלין לו זקן ממרא שרצו בית דינו למחול לו מוחלין לו וכשבאתי אצל חבירי שבדרום על שנים הודו לי ועל זקן ממרא לא הודו לי כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל ומפרש רבינו דה"מ דאביו ואמו יכולים למחול קודם שנגמר דינו דאילו משנגמר דינו גברא קטילא הוא:

הלכה ט

ברח עד שלא נגמר דינו וכו'. משנה פרק בן סורר ומורה (סנהדרין דף ע"א:):

הלכה י

היה אביו רוצה וכו' עד ולא חרשים. הכל משנה שם כלשון רבינו ופירש"י בננו זה משמע שרואים אותו. חרשים אינם יודעים אם קבל דבריהם אם לאו שאם אמר להם איני מקבל אינו שומע לו ואע"פ שרואים שאין מקיים מצותן מיהו איננו שומע בקולנו כתיב ואיכא להפוכי בזכותיה ולמדרש דבשעת הקול קאמרי דלא שמע:

הלכה יא

גזירת הכתוב הוא וכו'. שם (דף ס"ט ע') תניא אמר ר' שמעון בדין הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה שהכל מצויים אצלה בעבירה כלומר וכשהיא זוללה וסובאה בקטנותה סופה כשלא תמצא למודה עומדת בפרשת דרכים ומרגלת הבריות לעבירה בשביל אתנן אלא גזירת הכתוב הוא בן ולא בת:

הלכה יב

טומטום שנקרע ונמצא זכר וכו'. מימרא פ' יש נוחלין:

הלכה יג

בן סורר ומורה צריך הכרזה. ברייתא בפרק הנחנקין (סנהדרין דף פ"ט):
ומה שכתב כיצד מכריזין עליו וכו':

הלכה יד

בן סורר ומורה הרי הוא ככל הרוגי בית דין שממונם ליורשיהן וכו': **סליקו הלכות ממרים בס"ד**